

„Rohgem ei tiija mina teile kirjuda”

Kirjavormelid ning peresuhete kajastused

Jakob Ploomi sõjakirjades

Andreas Kalkun

Ülevaade. Esimene maailmasõda põhjustas kogu Euroopas enneolematu kirjauputuse ning pani kirjutama ka vähekooolitatud talupojad, kes püüdsid sel moel sõjas oma lähedastega kontakti hoida. Võrumaalt Moskva lähedale emigreerunud ja sealt sõtta mobiliseeritud Jakob Ploomi (1882–1915?) kirjavahetusest säilinud 29 kirja kodustele esindavad vanemat epistolaarset traditsiooni, need pole intiimsed dokumendid, vaid suunatud laiemale lugejaskonnale. Kirjad on lühikesed, lõuna- ja põhjaeesti segakeeles, laused kirjavahemärkideta ja poolikud. Jakob Ploomi *igav, väheinformatiivne* ja *mitteisiklik*, kirjalik pärand on siiski põnev korpus teatud tüüpi retoorika ja meelsuse uurimiseks. Neist näeb, mismoodi paistis Suur sõda rohujuuretasandilt ning seda, mismoodi talupojad jõudsid sõja poolt peale sunnitud vajadusest tingituna suulisest maailmast kirjakultuuri.*

Võtmesõnad: sõdurite kirjad, Esimene maailmasõda, epistolaarsed praktikad, vähekooolitatute kirjutised, lõunaeesti keel, eesti kirjakeel

---

* Artikkel on seotud Soome Akadeemia uurimisprojektiga „Embodied Religion. Changing Meanings of Body and Gender in Contemporary Forms of Religious Identity in Finland” ning Haridus- ja Teadusministeeriumi rahastatud uurimisprojektiga IUT22-4 „Folkloor kultuurilise kommunikatsiooni protsessis: ideoloogiad ja kogukonnad”.

Eellugu¹

Minu emapoolne vanavanaema **Adeliine** (1887–1980) üks vendadest oli **Albert Kendra** (1883–1941), kes pärast Rõuge kihelkonnakooli lõpetamist läks õppima Soome Harju põllutöökooli, lõpetas selle 1909. aastal ning asus millalgi pärast seda Venemaale karjaskasvatuse instruktoriks. Hiljem sai Albert Moskva kubermangus Morozovi mõisate valitsejaks (vt Lõuna-Eesti tegelaste... 1938: 68–69). Alberti sidemed ja karjäär Venemaal meelitasid ilmselt ka teisi sugulasi talle järgnema, nii et millalgi enne 1915. aastat olid Moskva lähedale Puškinosse mingisse mõisasse tööle läinud minu vanavanaema Adeliine oma mehe **Jakob Ploomi** ning kahe väikse tütre **Salme** (Uibo, 1906–1987) ja minu tulevase vanaema **Elfriedega** (Saal, 1910–1988). Koos nendega emigreerus ka Jakob Ploomi vanem vend Jaan Ploom oma perega, mille moodustasid tol ajal tema naine Juuli ja poeg Leonhard.

Minu vanavanaisa Jakob mobiliseeriti 1915. aastal Puškinost sõjaväkke ning ta teenis Saratovi 108. Jalaväerügemendis.² 33-aastane Jakob Ploom suri selsamal 1915. aastal Holmi linna all lahingus.³ Paar aastat pärast Jakobi surma pöördus vanavanaema Adeliine oma lastega tagasi Võrumaale Rõuge kihelkonda Kadõni

¹ Artikkel on ümbertöötatud, täiendatud, täpsustatud ja muudetud fookusega versioon 2008. aastal ilmunud samu kirju käsitlevast artiklist (vt Kalkun 2008).

² Jakobi polgu nimi sisaldub näiteks 22. ja 26. aprillil 1915 postitatud kirjades. Sõtta mobiliseeriti ka Albert Kendra, kes aga teatmeteose „Lõuna-Eesti tegelaste biograafiad“ andmetel „võttis osa Maailmasõjast Venemaa linnade liidus tehnikuna sõjavälja piirkonnas ja oli hiljemini majandusülemaks“ (Lõuna-Eesti tegelaste... 1938: 69) ja naasis sõjast elusana. Neljas Jakob Ploomi kirjas on juttu Albertile kirja saatmisest või tema kirja ootamisest (13.01; 06.02; 26.04; 14.05).

³ 30. juunil sõjaväljalt saadetud ja arvatavasti eelviimaseks jäänud kirjas (viimases, 4. juuli kirjas ei märgita saatmiskohta täpsemalt kui „Kiri sõja

küla lähedale Lillimõisa tallu (vend Albert lõikas õele oma maadest väikse jupi) ja abiellus seal hiljem Jaan Raagiga.

Jakobi olemasolu jõudis minu teadvusse alles millalgi 1990. aastatel, kui leidsin klassikalise pööninguleiuna Jakobi 29 kirja⁴ kodustele. Kirjad olid pööningul riidekirstus minu vanaema Elfriede kodutalus Kadõni külas. Kuna nii vanavanaema Adeliine kui ka tema tütre Elfriede ja Salme olid selleks ajaks surnud, kui kirjad minu kätte jõudsid, ei saanud ma kirjavahetusega seotud otseallikatest midagi juurde küsida ning pidin Jakobi tundmaõppimiseks leppima vähese vahendatud perepärimuse ja eelkõige tema epistolaarse pärandiga.

Järgnevas artiklis tutvustan Jakob Ploomi epistolaarset pärandit, mis esindab vähekoolitatud inimese kirjakunsti ning annab ühe hoopis teistsuguse vaate sõjale kui need sajad põnevad ja patriootlikud sõjaväljalt saadetud kirjad, mida avaldati Eesti ajalehtedes (vt Kalkun 2008: 561) või need haritlaste, kooliõpetajate ja igasuguste muude kirjameeste sõjakirjad ja mälestused, mida seni on publitseeritud ja analüüsitud (Rahi, Jõgisuu 1998, 2000, Eglit 2012, Esse 2014). Keskendun Jakob Ploomi „lihtsate“ kirjade retoorikale, vormelitele ning n-ö keeleprobleemile. Uurin, mismoodi peegelduvad kirjades peresuhted ning mismoodi üks ennekogematusse olukorda sattunud talupoeg väljendab ennast kirja teel. Samuti huvitab mind, mismoodi sõja olukorras kirjade abil taastoodetakse või vaadatakse ümber peres valitsevaid võimusuhteid.

---

wäljalt sel 4 Juulil”) teatab Jakob: „25 Juunil lõuna aajal sain meie hollmi linna ja hollmist tulli meil jallaga mineg.”

⁴ Kirjutasin toona 26 kirjast (vt Kalkun 2008), kuna korduvate algusvormelite tõttu olid jäänud paar kirja sisestamata. Samuti tundus seekord, et üks poolik kirja lõpp ei sobi siiski ühegi olemasoleva kirjaga, st lugesin selle eraldi kirjaks.

Vähekoolitatud inimeste kirjad Esimesest maailmasõjast

1914. aastal alanud Esimene ilmasõda muutis radikaalselt väga paljude inimeste elu. Vene armee koosseisu mobiliseeriti umbes 100 000 eesti päritolu meest ning ilmselgelt põhjustas sõda fataalseid muutusi nii sõtta värvatute kui nende perede elus. Paljude kohutavate ja vältimatute muutuste kõrval võis sõda kaasa tuua aga ka mitmesuguseid emantsipatsioone või moderniseerumisi. Muu hulgas põhjustas sõda kogu Euroopas näiteks ka enneolematu kirja- ja postituse (vt nt Lyons 2003, 2013, 2014). Paljud inimesed olid ühtäkki olukorras, kus nad pidid oma lähedastega sideme hoidmiseks hakkama kirjavahetust pidama. Nii juhtus, et paljud ka peaaegu kirjaoskamatud inimesed, kes polnud pidanud enne pliiatsit käes hoidma, hakkasid oma lähedastega ühenduse pidamiseks kirju kirjutama. Sõjakirju uurinud Martyn Lyonsi järgi registreeris Prantsuse sõjaväepost 1915. aastal 4 miljonit kirja päevas. Itaalias, kus sõja eelõhtul arvati vaid 35% elanikkonnast kirjaoskajateks, saadeti kolme ja poole sõja-aasta jooksul koguni 4 miljardit postisaadetist. Prantsusmaal lähetati kogu sõja jooksul 10 miljardit ja Saksamaal vähemalt 30 miljardit postisaadetist (Lyons 2013: 22). Vähekirjutanud sõdurite kirjad polnud kuigi isikliku tooniga ning järgisid tava- päraseid rituaalseid vormeleid – küsiti tervise kohta ja anti teada oma tervislikust seisukorrast, arutati, kellelt kirju saadud ja kellele saadetud, ning saadeti tervitusi omastele ja tuttavatele. Igasugused intiimsused ja isiklikud tundeväljendused olid sellistes sõjakirjades üliharvad. Martyn Lyons (2003: 87) nimetab selliseid küllaltki kida- keelseid ja isegi banaalseid konventsioone järgivaid kirju „lakoonilisteks“, Saksa ajaloolane Isa Schikorsky (1990: 156–157) räägib selliste sõjakirjade kirjutajate „keelekaotusest“. Esimesest maailmasõjast pärinevate lakooniliste sõjakirjade suur hulk ning nende enamasti banaalne sisu paneb Martyn Lyonsi hoiatama uurijaid,

kes on pannud liiga palju lootusi sellistele kirjadele kui ajalooallika-tele (Lyons 2003: 94). Sõjakirjad funktsioneerisid ilmselt sageli kui lihtsad elumärgid, mida saadeti teineteisele võimalikult tihti. Kirjade eesmärgiks polnudki sageli teabe vahetamine – nii kaevikusõja karmi reaalsust kui kurbi muutusi koduses elus võidi ka teadlikult edasi anda teatud filtritega looritatult (Lyons 2003: 95).

Vähekooolitatud inimeste arhailised epistolaarsed praktikad ning isiklikud tragöödiad suures ajaloos väärivad siiski uurimist. Selliste kirjade näiline sisutus nagu ka neis valitsevad tühikud ja vaikus nõuavad erilist lähilugemist. Teave ja emotsioonid, mida lakoonilised sõjakirjad edastavad, on aga kahtlemata väga erinevad sellest, mida oleme harjunud lugema osavate kirjutajate sõjamälestustest või ilmasõda käsitlevatest romaanidest.

Jakob Ploomi kirjade ülesehitus, keel ja vormelid

Pakike Jakob Ploomi kirju, mis ma leidsin tema tütre ehk minu vanaema Elfriede Saali pööningult riidekirstust, tekitas kohe palju küsimusi ja huvi. Lugesime neid emaga natuke, kuid esimene huvi vaibus peagi, sest kirjad olid ootamatult raskesti mõistetavad ja neis ei paistnud ka midagi eriti põnevat. 2006. aastal palusin pikalt haiguslehel oleval emal vanavanaisa kirjad arvutisse lüüa ning alles seejärel hakkasin põhjalikumalt Jakob Ploomi ja tema epistolaarset maailma avastama.

Jakob sai sõjas olla natuke üle kuue kuu, siis kontakt katkes, mis tähendas tõenäoliselt ka tema hukkumist – Jakobi haud ja tema täpne surmaaeg jäidki tema perele teadmata. Kodustele saadetud kirjadest on säilinud 29. Esimene kirjadest on saadetud 13. jaanuaril ja viimane 4. juulil 1915. Jaanuaris ja veebruaris saadetud kirjadest on säilinud vaid kolm kummastki kuust, lisaks üks dateerimata ja ilmselt poolik kiri, mis sisu poolest sobib jaanuari lõppu

või veebruari algusse. Märtsist ja maist on säilinud kirju kõige rohkem – kuus. Aprillist on säilinud neli kirja ja kaks tühja ümbrikut. Paar kirja selles korpuses on ilmselgelt poolikud ning ilmselt pole kõik kirjad säilinud, millele viitavad kaks aprilli templitega ümbrikut, mis justkui ei sobiks kuupäevade poolest ühelegi olemasolevale kirjale. Samuti vihjatakse kirjakorpusel kirjadele, mida pole säilinud (nt pole Wilna linnast saadetud kirja, mida Jakob mainib 22. aprilli kirjas). Jakobi kirjadest selgub, et ta on pidanud kirjavahetust veel vähemalt viie perekonna või isikuga (kirjad Kadõni külla, Adole, Albertile, Emmi Jaanile (ilmselt Albert Kendra naise Emmeline Mürgi keegi sugulane)), nii et kirjutamist on olnud päris palju. Nagu sõjakirjadele tavaline, raporteerib ka Jakob regulaarselt kätte saadud ja teele lähetatud kirjadest.

praegu kirjutasin eestimaale kirja kadenile ja sain praegu teie käest kirja ja teie kirja ollen kõik kätte saanu mis teie ollede saadnu ja sain ka praegu emi Jaani kirja Alberdi käest sain üle eila kirja ja seega olen rõõmus et kirju sagede tuleb om minul ka jõutsab olla adule ka saadin kirja

(Kiri karsuni linnast sell 6 Webru)⁵

mina saadin eesti male adule ja kadenile kirja ja Alberdile emile Jaaniga ei olle weel kirjudanu täna wist saadan neile ka kirja kui aiga saab

(Kiri poola küllast sell 26 Ab)

---

⁵ Näitetekstid on esitatud originaalkujul. Olen artikli selles versioonis loobunud interpunktsiooni ja algustähe ortograafia korrastamisest, et Jakobi stiil tuleks paremini esile. Kirjadest on võetud terviklikud lõigud, kuigi interpunktsiooni puudumise tõttu võivad lõikude või lausungite piirid olla mitmeti tõlgendatavad. Viitan pikemates näitetekstides kirjadele nende esimese lausega, kui selles pole kuupäeva, olen selle sulgudes lisanud.

ja sain ka teie kirja kätte mis sina armas wend 1 Mail ollid kirju-
danu ja sain ka oma armsa naise kirja mis tema 30 Abrilil olli kirju-
danu need ollid esimesed kirjad selle aja seen ja sain ka eestimaalt
Adu käest kirja kolm kirja sain üdelisi kätte see rõmusdas mind
wäga ed ülle palju aja kolm kirja sain kõraga kätte

(Kiri suwalski kuberm sell 9 Mail)

Tavaliste inimeste sõjakirjades kajastatud teemadest moodustasidki suure osa ülevaated kirjavahetusest. Ka Jakobi kirjades leidub sel-
listele kirjadele tüüpilist erilist tundlikkust saamata jäänud või hili-
nenud kirjade suhtes (Lyons 2003: 88–89), samuti vahendab Jakobki
tüüpilisi kuulujutte kirjadega seotud piirangute suhtes (nt hirm
selle eest, et kirjade arvu piiratakse ühe kirjani kuus (04.07)).

Nagu eelnevatest näidetest näha, on Jakobi kirjad interpunkt-
sioonita ning enamasti lauseteks ja lõikudeks liigendamata. Ka suurt
ja väikest algustähte kasutatakse juhuslikult. Kirjade ortograafia on
kehvake ning kirjades on palju poolikuid lauseid ja ühildumisvigu.
Esimestes kirjades pole päist ega allkirja, veebruariks on Jakob selle
kirja vormistamise tava omandanud. Jakobi käekiri on vaatamata
eelnevalt nimetatud väheõppinud inimeste kirjade tüüpilistele
joontele võrdlemisi ühtlane ja dekoratiivne.

Jakob Ploomi kirju esimest korda lugedes olin väga üllatunud,
et nendes polnud sellist keelt nagu Jakobi tütarde Elfriede või Salme
keel oli. Jakob Ploomi kirjade keel on ühelt poolt sageli suulise keele
omadustega, ebakorrektnel, lühendatud, ühildumisvigadega ja
lõunaeeestikeelne, kuid teisalt rõhutatult kirjakeelne ja mittemurde-
pärane. Jakob kirjutab oma lähedastega, kellega ta suulises kõnes
tõenäoliselt kasutas oma emakeeleks olevat Rõuge murrakut, imeli-
kult segatud keelt. Selline segatud keel viitab sellele, et Jakobi jaoks
on kirjalik kultuur selgelt põhjaeeestikeelne ja suuline lõunaeeesti-
keelne ning epistolaarne keel on midagi nende vahepealset.

Tõenäoliselt pole Jakob Ploom oma kirjades püüdnudki oma kodukeeles kirjutada, kirjutatud keel on tema jaoks väga ilmselt seostunud just põhjameestilise kirjakeelega. Ta on üritanud kasutada kirjakeelt, kuid selle kehva oskamise tõttu esineb kirjades siiski päris palju lõunaeestilisi vorme. Samas on lõunaeestipärasused ta kirjades siiski pigem erandid ja tulevad esile juhuslikult. Kodukeeles kirjutamist on tõenäoliselt raskendanud see, et ta ei tundnud lõunaeestikeelseid kirjalikke eeskujusid. Jakobi keeervalikut on suunanud ilmselt teatud diglossia: kui Rõuge keelt on kasutatud argiolukorras ja suuliselt, siis kirjaliku eneseväljenduse keeleks on olnud võõras ning kodukeelest erinev kirjakeele laadne keel.

Põhjaeestikeelse keelekuju taotlusele viitab näiteks üsna üldine vokaalharmonia puudumine. Tundub, nagu oleks teadlikult loobutud ühest kahe keele kõige silmapaistvamast erinevusest (vt Nordlund 2003, 2005: 69). Ühes ja samas kirjas võivad siiski kõrvuti esineda variandid „wälljale” ja „wälljal” (09.05) ning „õmõlda” ja „õmelda” (05.03), kuid üldine on, et esegi lõunaeestilistes sõnades jäetakse vokaalharmonia põhjameestilise kirjakeele eeskujul märkimata (nt „röajahu” (09.05) „rüajahu” asemel või „lämmad” (30.06) „lämmä” asemel). Samuti on tüüpiline, et lõunaeesti sõnu või sõnatüvesid kasutatakse koos kirjakeelsete muutelõppudega (nt „lämmad” vrd „lämmä” (30.06), „lähgülle” vrd „lähkühe” (07.04), „latsed” vrd „latsõ” (13.01)).

Jakobi kirjades on tavalised ka n-ö ülikorrektssed ja foneetilised vormid, nt kaashäälikuühendi häälduslik märkimine („ollin mett-san manewrin” (06.02)) või i ja j-i häälduslike vormide eelistamine: „tiija” vrd „tiiä” (13.01), „diijad” vrd „tiiät” (?01), „siija” vrd „siia” (04.06), „püiawad” vrd „püüavad” (12.05).

Jakob on vaatamata oma vähesele haridusele teadlik suulise ja kirjaliku keele erinevustest ja kasutab mingite talle tuntud kirjalike tekstide eeskujul suulises keeles ebaloomulikke vorme. Kirjaliku

keele traditsioonidest kinnipidamisele näib viitavat näiteks arhailine artikli kasutamine kuupäeva ees („sell 9 Mail“). Samuti on selgelt kirjaliku keele eeskujudele viitavad ametlike ja ebaloomulike pöördumissõnade („wend ja wena naine ja teie poeg“ (15.06)) lisamine nimedele. Ka kirja allkirjades lisab Jakob oma nimele sageli ametliku moega sugulussõnad, nt „kirjudanu sinu wend Jakob“ (05.03) või „kirjudanu sinu mees Jakob“ (?01). Martyn Lyons kirjutab Katalaani sõdurist, kes polnud kunagi oma emalt kirja saanud, ning seetõttu ei tundnud tema käekirja ja vastas talle formaalseid viisakusvormeleid kasutades (Lyons 2003: 93). Samuti näitab ta, kuidas Itaalia sõdurid kasutasid kirjades lähedastele kõige pidulikumaid ja ametlikumaid viisakusvormeleid (Lyons 2013: 23). Ilmselt on kirja kirjutamine ka Jakobi jaoks seostunud mingi tugevalt ritualiseeritud ja vormelliku keelega, mis on tähendanud teadlikku kodukeele hülgamist ja ametlikku imiteeriva keelekuju otsimist.

Jakob Ploomi sõjakirjade struktuur on korduv ja vähevarieeruv. Kirjad algavad enamasti pealkirjaga, kus määratletakse kuupäev ja koht, kust kiri tuleb. Kohamääratluseks on enamasti linna või kubermangu nimi, aga ka mõni ebatäpsem määratlus nagu näiteks „poola küla“ või „sõjaväli“. Näiteks:

Kiri karsuni linnast 27 webr.

Kiri Peelostogist

Kiri Krodna linnast sell 18 Abr.

Kiri poola küllast sell 26 Abr

Kiri suwalski kuberm sell 9 Mail

Kiri sõja väljalt sell 24 Mail 1915 aastal

Kiri sõõja väljald sell 12 Juunil

Kiri Iwangorodast sel 24 Juun.

Pealkirjale järgneb mõni vormellik pöördumine või korduv alguslause, enamasti „Armsad kodu rahvad, kirjudan teile ka jälle mõnnõ

sõna". Säilinud 29 kirjast algavad peaaegu kõik kirjad, mille algus on olemas, sellise lause või selle variatsiooniga. Kuna mõnes kirjas on selliseid pöördumisi lausa mitu, võib kogu kirjakorpusest leida seda lauset 36 korral. Näiteks esimese kolme kuu kirjades varieerib see lause sel vähesel määral:

Armsad kodu rahwad teadan teile ka omasd elust (13.01)

Armsad kodu rahwad teadan teile ka omast elust kui kaugel mina ollen (?01)

Armsad kodu rahwad kirjudan teile jälle mõnõ sõna omast elust, kuis mina siin karsuni linnan elan (?01)

Armas naine liine ja labsed kirjudan teile ka mõnõ sõna (?01)

Armsad kodu rahwad soowin teile kõigile palju tuhad terwid suurile kui ka wäigiseli kirjudan teile jälle mõnõ sõna omast elust (12.02)

Armsad kodu rahwad kirjudan teile jälle mõnõ sõna omast elust (27.02)

Armas wend Jaan kirjudan teile ka jäle mõnõ sõna (05.03)

Armsad kodu rahwad kirjudan teile jälle mõnõ sõna (08.03)

Armsad kodu rahwad kirjudan teile jälle mõnõ sõna (16.03)

Armsad kodu rahwad kirjudan teile jälle mõnõ sõna (19.03)

Armsad kodu rahwad teadan teile ka et homen lähen minema see om 29 Märtsil arwada päält lõuna (28.03)

Armsad kodu rahwad kirjudan teile jälle mõnõ sõna (28.03)

Kirju ei struktureeri enamasti ei punktid, komad ega taandread, paberid on enamasti viimse reani täis kirjutatud ning kirjad lõpevad siis, kui lõpeb paber. Esmapilgul jätavad kirjad väga monotoonse mulje, need on justkui pikad litaaniad (vrdl Schikorsky 2000: 454).

Kui neid 29 kirja järjest lugeda, saab selgeks, et Jakob Ploomil on olnud väga selge ettekujutus, milline peab üks kiri olema. Kirjast kirja korduvad samad või väga sarnased fraasid ja laused ikka samade teemade kohta. Pärast paari kirjaga tutvumist võib suurt osa kirjade sisust ja vormist hõlpsalt ette aimata. Selline teatud vormidest ja teemadest kinnipidamine on arvatavasti olnud inimesele, kes pole enne sõda palju kirjutama pidanud, toeks teksti loomisel. Samuti on selline kergesti arusaadav ja lihtsalt etteaimatav tekst tõenäoliselt pakkunud kirjakunstis kogenematutele lugejatele turvalist lugemist.

Kirju on säilinud küll kõigest 29, kuid juba selleski väikses korpuses tõusevad väga ilmekalt esile kirjade korduvad ja originaalsed osad. Kirjade kõige populaarsemad fraasid annavad hea ülevaate tüüpilisest Jakob Ploomi kirjast. Lisaks algusvormelitele ja pikkadele ning väga sarnastele hüvastijätulausetele ja tervise ülevaade-tele on väga iseloomulik, et kirjade populaarseimate lausete hulgas on ka sellised, mis väljendavad kirjutaja kimbatust ja raskusi kirja konstrueerimisel. 26 korral võib kirjade korpusest leida lause „Rohgem ei tiija mina teile kirjuda“ (24.05) või mõne selle variandi. See lause, ning lisaks sellega seonduvad laused „udisid midagi ei olle ollnu“ (08.03), „saab näha kawa siin peedas“ (05.03) või „saab näha koes säält saadedas“ (13.01) on kahtlemata mõnes mõttes nende kirjade võtmelaused, mis näitavad Jakob Ploomi otsustusõigusest passiivse sõdurina suures teadmatuses ning eneseväljendusraskustes.

Seda, et mõned neist korduvatest lausetest on ilmselt rohkem turvalised vormelid kui sisulised lausungid, demonstreerib näiteks 9. mail Poolamaalt Suwalskast saadetud kiri, kus Jakob räägib kohe pärast kirja algusvormeleid oma raskest haigusest (kül mavärinad, kõhulahtisus) ja haiglas viibimisest.

Armsad kõ kodu rahwad kirjudan teile ka jälle mõnnõ sõna mina ollin ka 5 päiwa haige ollin kallodgan minu tulli su äkki suur küllma wärrin pääle ja weedi hobusega haigemaia tõisel päiwal läts küllma wärrin ära aga kõhust lei lahdi ollin 5 päiwa ja eila tul- lin ära se om 8 Mail tulin ära

(Kiri suwalski kuberm sell 9 Mail)

Sama kirja lõpus pöördub Jakob oma naise Liine poole ning ütleb pärast alustamisvormelit „kirjudan ka mõnõ sõna“ vormeli „tenu Jumalale ollen see kõrd terwe“. Niisiis liituvad siin alustamisvormel ja tervist puudutav vormel, kuigi viimane on selle kirja konteks- tis sobimatu, kuna kirja alguses oli Jakob kirjutanud oma raskest haigusest.

Armas naine kirjudan sinule ka lasdega mõnõ sõna tenu Jumalale ollen see kõrd terwe ja ei olle weel lahengu wälljal sina mõdlid küll et ollen ja praegu ka ei tiija mina kunas lään ara mureda liiga küll saame teine teist weel näha ja ütten rõõmsasde ellada kui ennegi ega kõik sõjan surma ei sa haawadus küll saab palju kti hä olles olnu kui Jummal keis keisride süand pehmendanu et nema rahu teesi

(Kiri suwalski kuberm sell 9 Mail)

Lakooniline stiil ja keelekaotus

„Lihtsate“ inimeste sõjakirju uurinud Isa Schikorsky on kirjutanud nn keele kaotusest ja erilisest napisõnalisest stiilist, mis vihjab kir- jades hirmule ja pingeseisundile (Schikorsky 2000: 460). Tema järgi on sellistele kirjutistele iseloomulik, et kuigi võidakse kirjutada väga tugevalt emotsioonidega laetud asjadest (ihulised kannatused, hirm, surm), tulevad tekstides tunnetele ja emotsioonidele selgesti viitavad sõnad väga harva esile. Keelekaotust võivad väljendada lausungid, kus otsesõnu viidatakse võimatusele olukorda kirjeldada

või siis situatsiooni ettekujutamatusse. Samamoodi võidakse keelekaotust ka graafiliselt tähistada (kolm punkti, mõttekriipsud) või grammatiliselt väljendada (poolikud laused, väljajätud) (Schikorsky 1990: 156–157). Jakobi kirjavahetus on väga vormellik ja napisõnaline. Kirjade toon on justkui hakitud või katkendlik – korduvate vormelite vahelt kostuvad vaid ajuti emotsionaalsemad ja isiklikumad hääled –, mis siis taas summutatakse turvalise vormelkõnega.

Kirjakorpuses korduvad kinnisvormelid on aidanud ilmselt vähekogenud kirjutajal korrastada kirjamaailma, see on olnud turvaline ja lihtne viis täita lünki hõredas ja ebaturvalises kirja- ja päris maailmas. Jakobi kirjades ülisageli korduvat vormellikku ütlust „Rohgem ei tiija mina teile kirjuda“ ja selle variante on võimalik tõlgendada viitena keelekaotusele. Sedalaadi fraasid väljendavad Jakobi kimbatust kirja koostamisel: nii kirjaliku eneseväljendamise keerukus kui ka sõjaväljal kogetud enneolematud olukorrad ja emotsioonid on teinud eneseväljenduse võimatuks.

Jakobi kirjade vormellikkus ja napisõnalisus mõjub nii, et lugeja märkab iga tavapärase turvaliste vormelite järgnevust katkestavat lauset. Sellised laused on kui rebendid turvaliste vormelite koes ning torkavad silma. Sageli on sellised ärevakstegevad laused aga justkui pinge hajutamiseks peidetud turvaliste vormelite vahele. Järgmises kirjakatkendis viitab Jakob otsesõnu, et kõigist õudustest, mis lahingus näeb ja ette tuleb, ei saagi kirjutada (esiletõsted siin ja edaspidi artikli autori lisandused). See väike originaalne ja isiklikku meeleheidet väljendav mõte on aga ümbritsetud turvaliste vormelitega „rohgem ei tiija mina teile kirjuda“ ning vormelliku tervise soovimisega venna perele.

kõig ma wärisas jalgade all om nüüd nägemise järge tulewadgi edesi pide surema lahengu rohgem ei tiijä mina teile kirjuda see

kord wai kõige ära saad kirjuda mis sin näed ja ette tullen soowin
wend sinule palju terwid ja önnõ om naise ja labsega ja sekord
Jumalaga armas vend (? mai, sõjaväljalt)

(kõig ma wärisas jalgade all ?.05)

Samamoodi näivad suhteliselt kiretult kirjeldatud teated haigustest ja muudest vaevustest viitavat keelekaotusele. Täenduslikud võivad olla ka järsud teemavahetused ja poolelijäänud mõtted. Järgmises fragmendis lõpetab Jakob kibedad haiguse ja sõja lõpu ootuse teemad tema jaoks neutraalse raha-teemaga.

terwus om minul keh w kui tun aiku ärä tandsudedas sis om jalgu seest jõud lõbnu et ei jõwa saisda ega muud loodusd ja oodused ei ole kui ooda kunas sõda lõbule jõwab sis pääsed ärä aka arwada tema nii pia ei lõbe kui mina siija tulli olli minul 14 rubla raha ja nüüd om 13 rubla muidu om ärä lännu

(Armsad kodu rahwad kirjudan, ?.01)

Jakob Ploom üritab üldiselt oma kirjades hoida enesekindlat ja Jumalale lootvat meeoleolu, kuid selle fassaadi tagant paistavad sageli õud ja hirm. Kümnes kirjas kordub lause, kus Jakob palub oma naisel Liinel mitte muretseda ja lubab peagi Jumala abiga koju jõuda. Järgnevaski tsitaadis vahelduvad napid julgustavad ja hirmunud lõigud. Ehk varsti pääseb koju, lubab Jakob, kuid ei suuda samas jätta kirjutamata täidest, keda ta levinud uskumuse kohaselt arvab suurest murest enesele kallale tulevat. Samas kirjas ütleb Jakob, et on „oma elu ja ollegiga segane ja rumal et ei tiija mis saab ja mis tulewik toob” ning seda väljendavad ka kirjade hüplikud meeoleolud ja laused.

ja liine mis mina sinule utle et ära mureda nii palju n nagu sina kirjudad et mina ei jõwa oma südame waluga kuigi ära olla egas see midaki ei aida seega waiwad hennast üks n nädal muren olla see teeb aasta sind wanemas kõig peawad siin ollema ei olle mina

üksinda ja minul om ka raske olla kui mõdled piad mõdid mui-
ale ꝥ hoidma ajad oma muidugi küll halwa küll mina lään üks
kord kodu ja elame jälle kõik rõõmsade mina ei tiija kas hendal ka
murega wai muidu om täid tükise pääle käwe moskwan sannan ja
siin käwe üts kõrd. Salme ja Elwi ära iku küll mina län rudu kodu
olge hääd labsed kuulge mama sõna siis mina lään kodu rohkem
ei sa mina sinule see kõrd kirjuda kui kirja kätte saade kirjuda jälle
minule siis om minul ka jõutsab olla

(Arma naine liine ja labsed, ?.02)

Emotsionaalseid lauseid on kirjakorpuses korduvate ja vormellike
lausetega võrreldes väga vähe. Ka emotsioonidele viitavad lausun-
gid on Jakobi kirjades napid ja pole enamasti kuigi arendatud, kuid
need torkavad siiski silma. Tundub, et neutraalne viis oma kannat-
tusi ja kahtlusi väljendada on olnud unenägudest kirjutamine, nii
on Jakobi kirjades küllaltki sageli viiteid unenägudele ja arutelu,
mis üks või teine unenägu võiks tähendada. Enamasti viitavad
Jakobi unenäod millelegi halvale, ta räägib ka hirmuunenägudest,
aga samuti leidub kirjakohti, kus unenägu on sümboolne kujund
kaotatud õnnest.

armas ꝥ naine kirjudan sinule ka mõnõ sõna ara muredagu palju
küll mina lään kodu kui sõda rahule jäeb ei olle seeni päiwani
minule wiga saanu Waest Jumal hoiab edespoole ka weel kui om
tema tahdmine meie piame ütlema ni nagu Kristus essi ütél argu
s sündgu minu tahdmine waid sinu tahdmine kui tema ketsemani
aian pallel kas oma minu armsad labsed terwed kõig wai om mõni
haige **mina näen halwu unesid** wai olled sina armas naine haige
ehk om mida pahandusd minul tulleb aoldi nii suur südame wallu
et ei tiija mis teha soowin sinule lasdega palju tuhad terwid ja õne
jättan sinu kõigest südamest Jumalaga kirjudanu sinu armas mees
Jakob

(Kiri sõõja wäljald sell 12 Juunil)

armas naine ajad oma küll halwad ja kurjad aga midagi parada ei ole kõig oodawad ja loodawad sellel kurjal ajal lõbbu aga ei olle henda käen ära muredagu nii palju ega see midagi ei aida kõik oigavad ja kaibavad egal uhel om oma ülle mure ja südame wallu ei olle meil üksinda neid om tuhandide kauba keeki ei sa parada ainul üksinda Jumal kui see neide südame pehendas et nema lebbis ja rahu teesi rohgem ei olle minul sinule kirjuda mina ka **näen wäga halwu unesid** ei tiija mis tähendab armas naine soowin sinule ka palju terwid ja õnnõ lastega

(kõig ma wärisas jalgade all ?.05)

märtsi kuu peraotsal ja abrili edeotsal käige posdi paksumpalle mina kui õigelle mõni päiw ette teeda saan siis kirjudan teile sallme ja ellwi mina s wõdin täna teie käest ~~m~~ need munad wastu mis teie minule pühades tõie see kaard tegi küll minule ni suure rõõmu minul peris süda karas rõõmu perast seen need olles kui minu lapsesed ollnu. aga perast rõõmu tulli meele haigus kui mõdli et ei olle õige **see oli kui unenägemine** et päält rõõmu kurpus rudu tulli küll olles ei tiija kui suur rõõm ollnu kui mina armas naine ja omi lapsi weel nätta saanu aka kui om Jumala tahdmine waest saan ka. Soowin armas naine omi lasega palju terwid ja õnnõ kirjudanu om sinu armas mees Jakob kirjudedud 19 Märdsil õhdul

(Kiri karsuni linnast, 19.03)

Jakob Ploomi sõjakirjade maailma üks võtmeid võiks olla, nagu eelpool öeldud, keelekaotuse kujund. See keelekaotus on tähendanud vene keelt mitte oskavale Jakobile sõna otseses mõttes iga-suguse eneseväljenduse võimaluse kaotust ning sellest keerulisest olukorrast räägivad ka paljud kirjad.⁶ Oma teenistusaja alguses ei oska Jakob näiteks arstile oma kehvast tervislikust seisundist

---

⁶ Ka Liisi Esse on käsitlenud oma uurimuses Esimeses maailmasõjas osalenud eesti soost sõdurite keeleprobleeme (vt Esse 2014: 138–143).

adekvaatselt ülevaadet anda ning usub, et just seetõttu arvas komisjon ta sõdurite hulka.

nelja päiwa olin mina komisin ja es ole estlasd kedagi muidugu küsidi mis haige om nädasin käsiga kos haige om kõnõlda es sa kust haiged tege muitugui wõedi wastu ära ja pool päiwa homingu saadedi ära moskwa tsälningu poole sa ehk poorna pongdi sääll olli kolm päiwa

(Kiri karsuni linnast sell 6 Webru.)

mina kirjudi ka hennast kommsjooini ja käwe ka es tulle midagi wälja ei sa häsde ärä kõnõlda tohder kai ära ja kirjud roodu tagasi andis kaks pulbrid mis suwel prowa andis ja ütte wedeligu rohdu andis sääll juwa rohem midagi minul ei paisteda jalla suguki ollen proowinu muidu kui haludase

(Kiri karsunist. 12 Webr)

Samamoodi peegeldab kirjavahetus oma napolisõnalisel moel frustratsiooni, mida on põhjustanud see, et Jakob pole osanud helistamist organiseerida, et omastega kohtumist korraldada.

see wenelane käwe kodus kui meie öö päiwa timidreskis olli mina ka küsisin kodu es lubada et sinul om kodu kaugel ei sa homes tagasi mõdli kõigilde et teid telewoniga moswale kutsu aga esi diijad teie et keelt ei mõisda ei sa küsida perast mõdli et öösse sa kresdi telewon kes teile säält s tiidmise wii muidugi ohi pööri mõtte ärä kodu poold

(Armsad kodu rahwad teadan, ?.01)

Ilmselt on selline keeleline isolatsioon olnud väga raske taluda. Väikestele tütardele Salmele ja Elvile pühendatud lõigud on kirjade muust tonaalsusest erinevad ja sageli emotsionaalsemad. Järgmises näites küsib Jakob naljatades laste käest, kas need vene keelt juba oskavad. Sellele naljatlevale küsimusele aga järgneb depressiivne

tõdemus, et Jakob ise ei suuda vene keeles rääkida, ning et ehk ennustab see puue tema kannatuste peatset lõppu.

Salme ja elwi kas om teil wene keel sellge mina kül ei mõisa midagi ei tiija kas minul teda siin ilman waja ei olle minul ei tule sõnagi suust wälja ja tahahasi kui üksinda saanu olla teije man ei taha olla eestlasi kedagi ei olle kellega mõnõ sõna kõnõlnu

(kõig ma wärisas jalgade all, ?.05)

Jakob on enamasti nii õppustel kui lahingus ilma teiste eestlasteta. Kirjades antakse teada igasugustest juhuslikest kohtumistest eestlastega, ning teiste Eesti sõduritega koos veedetud ajal kirjutatud kirjad on ka teaberikkamad ja toonilt optimistlikumad.

Jakob Ploom ja tema pere

Jakobi kõigil säilinud kirjadel on mitu adressaati ja kirjad olidki ilmselgelt mõeldud ettelugemiseks kogu perele. „Armsad kodurahvad“, kellele kirjutatakse, on Jakobi vend Jaan perega ning Jakobi naine Adeliine tütardega. Jakobi kirjad pole niisiis nii intiimsed dokumendid kui modernsed kirjavahetused, vaid esindavad selgelt vanemat epistolaarset traditsiooni, mil kirjade suunamine laiemale lugejaskonnale ning nende ette lugemine oli tavaline praktika (vt Lyons 2003: 81). Enamik kirju peegeldab selgelt ka selle emigratsioonis elava pere hierarhiat. Kirjade algus on pühendatud n-õ üldhuvitavatele teemadele ning selles osas suheldakse peamiselt vend Jaaniga. Tüüpilise kirja teine osa algab fraasiga „armas Liine kirjudan sinule ka mõnõ sõna omast elust“ (nt 27.02). See osa kirjast on enamasti lühem ja sisult veidi isiklikum ning lõpeb sageli umbes lausepikkuse pöördumisega üheksaastase Salme ja viieaastase Elfriede poole. Seegi osa kirjast pole enamasti taandrega eraldatud, kuid algab nagu muudki kirja osad korduva pöördumisvormeliga, milleks seekord on lihtsalt nimed.

sallme ja Elwi laulge minule ka küll mina kuulen siija ära kui teie laulade siis lään pia kodu ja laulan teiega ütten

(Kiri karsuni linnast 27 webr.)

sallme ja ellwi hoidge minule ka mune kui mina kodu lään siis andge minule saab naha kas meile ka mune andas mina arwan ei k küll wist anda

(Kiri karsuni linnast sell 16 Märtsil)

Sallme ja Ellwi mina sain teie kirja kätte mis teie minule saadi ja annan teile selle kirja eest musu selle kirjaga et pappale kirja saadi

(Kiri karsuni linast, 28.03)

Jakobi kirjad on mõeldud nii vennale kui ka oma abikaasale, kuid naisele määratud osa on alati tähendusrikkalt kirja lõpus (v.a paar ilmselt poolikut kirja, mis algavad sellest osast). Säilinud ümbrikutelegi on kirjutatud just J. P. Ploom, mitte Adeliine Ploom. Koju jäänud vend on ilmselt perepea, tema nimele tuleb post ja temale on suunatud kirjade mahukam algusosa. Samas on kirjade lõpuosa küll lühem, kuid sageli isiklikus mõttes teaberikkam, sest sealt võib kirjast kirja korduvate klišeede vahelt leida mõne harva koha, kus Jakob väljendab oma hirme ja igatsusi. Mõnes kirjas on vennale ja naisele määratud kirjaosade vahel selge vahe: Jakob jätab vennaga jumalaga ja teatab, et kirjutab nüüd Liinele ka mõne sõna, teiste puhul on selline üleminek sujuvam. Mõnes kirjas puudub Adeliinele ja lastele määratud osa hoopiski.

Jakobi kirjade struktuur peegeldab perekonna struktuuri (enne vend, siis abikaasa), kuid kirjadest võib leida märke ka selle kohta, et sõjaaeg on murendamas varasemat peres kehtinud hierarhiat ja korda. Jakobi lahkumine kodust on tähendanud muu hulgas seda, et Adeliine ja tema lapsed on pidanud saama Jakobi venna pere osaks. Jakob soovitab oma kirjas (05.03), et Liine ja Jaani pere ikka ühes lauas sööks, sest see on tema meelest hea „ja om ka muide meelest illus“.

Ilmselt on Liine ja Jakobi venna pere vahel mingi konflikt, sest kirjades leidub vihje, et Liine on püüdnud leida Jakobi vahendusel uut korterit ja tööd (Jakob on kirjutanud Emmi Jaanile). Igatahes ei sobiks Adeliinel venelastega ühes elada, leiab Jakob, ning soovitab naisel, kui olukord halvenema peaks, kaaluda kodumaale naasmist.

armas Liine kirjudan sinule ka mõnõ sõna omast elust ollen see kõrd õige terve ära mureda ega mina ni pija weel ei lä sõja wäljale ollen weel kuu ehk poolteist kuud siin saab näha, kuis seeni ajad muduwad emi Jaan kirjud minule et temal ei ole säänest korderi sinule wenelaisiga ka ei kõlpa ütten olla ja tema oma maia ka kui teeda saawa et oma ollede ei ole ka illus kui tan ka wä hastki palga lubada ole tan saman kui ei olle waja siis piad ära minema kui mujale kodumaale

(Kiri karsuni linnast 27 webr.)

Kirjadest selgub, et Liine läheb laste kõrvalt mõisasse tööle (perepärimuse järgi mõisa virtinaks), mis viitab ilmselt ka tema emantsipatsioonile. Ilmselt tundub perekonnale palk sobiv, sest Jakob leiab, et Liinel pole mõtet kodumaale pöördumist enam kaaluda, kui on palga suurus teada.

Armas Liine kirjudan siinule ka oma perega mõnõ sõna kui kerigule lääd paluge minu eest ka minul siin kerigud ei olle seda kirja küll teie enne katsed Märtsi kätte ei saa ja käi sina ka ära kerigun ega mina nii pija kodu ei sa ehk ei saagi üttelda kui ka praegu õgwa sõda rahule jäänu siis ka weel nii pia ei lasta kodu nüüd om sinul ka palk teeda ja jäd muidugi tagasi egas eestimaale ka ei massa praegu mineg see ellu om sinul ka teeda sina ütled et katse rubla eest osdi rōiwast pijad osdma, ega ilma ei sa

(Kiri karsuni linnast 5 Märtsil)

Mida kauem on Jakob sõjas, seda enam näib Liine oma otsustustes iseseisvuvat. Jakob üritab sõjaväljalt Liinet küll juhtida, kuid on siiski selge, et Liine peab nüüd ise oma elu tähtsad otsused tegema.

sin sina Liine kirjudi et kui mina waesd lahengun surma saan et sina lääd ära eesti maale tee nii kui esi parema arwad hendal rasge om sinul muidugi siis wene maal olla aga nii äkki ka ära mingi kulle kuis sõja asja oma adu kirjud minule et sõda hakkab meie kubermangu tügima et kui nii edesi lähab siis tulleb meil ka wene maa poole mineg m nii om sinuga ka kui sina saad waest tulleb pia ära pagemine

(Kiri Swalsgi kuber. sell 14 Mail)

Midagi väga isiklikku abikaasade vahelise suhte kohata Jakobi kirjad ei paljasta. Liine ja Jakobi vahelistesse suhetesse heidavad siiski vähest valgust kirjakohtad, mis puudutavad rõivaid. Üllataval kombel on ka sõjaväljal oleva Jakob Ploomi paljudes kirjades juttu riie- test.⁷ Esmalt seostub kirjades see temaatika erariietega, mida Jakob üritab maha müüa, andes perele asjade käigust sagedasi ülevaateid. Kadunud, katkised ja karmides oludes sobimatud riided on teine rõivastega seotud teemaring, mida kirjades tihti puudutatakse. Need riie- tega seotud kirjakohtad on sageli ka vähesed lõigud, kus Jakob räägib ühtaegu oma füüsilistest kannatustest. Sellised esma- pilgul tühistest asjadest rääkivad, kuid selgelt lisatähendustega rikastatud lõigud on olnud arvatavasti nii saatjale kui lugejale väga olulised.

---

⁷ Soome etnoloog Hilikka Helsti on uurinud 20. sajandi alguses ühe kesk- klassi kuuluva Soome pere saadetud kirju ning on näidanud, et peale sugu- võsaga seotud uudiste vahetamise on just riie- test, nende ostmisest, valmis- tamisest või tellimisest ja omastele saatmisest rääkimine kirjades üks kõige regulaarsemalt korduv teema ning ühtlasi perestrategia, millega hoitakse perekond koos (Helsti 2006: 123).

korder om meil halw külm pōranda pääl maga ei olle k midagi külle al palidu panen külle ala pääle katta ei ole midagi jala oma like wallale ei wōi wōtta om jälle küllm ja minu katte kübbar ära mina lätsin teisde wagunile minema ja suur tuul olli ja wei pääst ära sõidi pia öö ja päiwa 𐌺 illma kubarada sain insa w wagsalin ütte esti soldadi käest masin 70 kob. ei olle lund ei olle harinu ilma lundida om ni külm kōrwul täna ollin metsas laskmas lage nurme pääl suur kullm olli kōrwust puhg läbi peris kolle olli olla

(Armsad kodu rahwad teadan, ?01)

Mitmes kirjas on juttu katkisest pesust ja võimalusest uut soetada. Jakob tellib endale Liine käest kaks alussärki ja kahed püksid, sest kuigi riidet on müügil ka Karsunis, kus Jakob on õppustel, ei oska Jakob seda osta. Et alusriided on katki, on asjaga kiire ja Jakob palub Liinel need osta, mitte ise õmmelda nagu tavalistes oludes. Jakob on valmis isegi „vene moodi“ hamega leppima (08.03). Liine siiski ei kuuletu mehele ja õmbleb alusriided ise. Mees on tänulik, et talle pole vene moodi hamet õmmeldud, kuid ei jäta nurisemata kitsaste pükste üle. Vajalik tehing riietega on kindlasti teineteisest lahutatud paari jaoks ka metafoorseks uuendatud ja kindlustatud sidemeks.

✶ Armas abikas liine kirjudan sinule ka mõnõ sõna mina sain täna õhul sinu käest kirja mis sina keskmätse püha ollid kirjudan see olli minul sinu käest siin peramõne kiri saada ehk sina küll kirjudad ega mina neid kätte ei saa pakki sai mina kätte mis sina minule saadi hä et siina s illma wärlida hame õmblid, seda mina tadse ka ja hä et musda kirja hamme röiwa osdi ja ollen sinu vastu tänulik et armas naine et minule saadi ja täna õhtul ain mina ka sälga hame ja pügsi hame om paras kõigilde pügsi oma weidigese perses kitsa

(Kiri karsuni linast, 28.03)

Jakob on sunnitud 1915. aasta ülestõusmispühad veetma Karsuni linnas õppustel ja lahinguiks valmistudes. Võib-olla on just need

pühad ning viibimine keskkonnas, kus õigeusu kirikusse kuuluv enamuse ei tähistata Gregoriuse kalendri järgseid pühi, pannud Jakobi tundma end olevat jumalata ja kirikuta paigas. Kui selles kohas ka on religioossust, siis on see selline, mis on Jakobi jaoks tundmatu ja võõrastav. Näiteks tunduvad ortodoksides paast ja paastusöögid Jakobile veel ühe lisakannatusena (Jakob ei suuda paastusuppe süüa ning seetõttu kulub palju raha saiale ja teele, millega ta asendab kroonutoitu) ning ei seostu tema jaoks tavapärase religioossuse ega turvalise maailmaga. Pole teada, kui usklik oli Jakob enne sõtta sattumist, sõjaolukorras tunneb ta igatahes puudust kirikust, mida soldatitel pole.

Armsad kodu rahvad kirjutan teile jälle mõnõ sõna teie ollede jäh ollede nüüd Mosgwan kirigun teil om püha – minul ei olle Karsunin püha ollnu meid oppadas pühapäiwa ja äripäiwa saab näha kas pühade aigu ka obbadas

(Kiri karsuni linnast sell 8 Martsil)

Pühadeaegsed õppused on Jakobile nähtavasti eriti kibe katsumus. Tavapärase ja kirjast kirja üha korduvate erapooletute fraaside ja nendingute hulgast lahvatub karm kujutluspilt vastandlikest maailmadest. Ühel pool on pere, kes pole seekord küll koduses Rõuge kirikus, kuid on siiski üheskoos Moskvas lihavõtteteenistusel, ning teisel pool perest eraldatud soldat, keda metsas inimesetajaks koolitatakse.

täna ollin meie jälle laskman mõdlin küll et kodus om püha täna aga mina ei sa neidega püha pida ja teie olede täna wist moskwas kerigus aka meid obadas täna inemise tabjas kui seda mõdle et see ei olle küll midagi wärd aka midagi parada ei ole piad tegema mis käsdas

(Kiri karsuni linnast, 19.03)

Kokkuvõtteks

Vaatamata sellele, et Jakob Ploomi kirjad on kummalises segukeeles, napolisõnalised ja täis korduvaid vormeleid – on nende vaikimiste, dekoratsioonide ja kirjakonventsioonide taga võimalik leida lugu ühest perekonnast ning kannatavast talupojast sõjaväljal. Jakobi kirjadest ei leia siiski võidurõõmu, patriotismi ega innukat kodumaa kaitsmise ideoloogiat. Sõda on mõistusega seletamatu kannatus, mille lõppu vaid mõnes helgemas kirjakohas julgetakse loota. Jakobil pole ilmselgelt illusioone selle suhtes, et temast võiks sõltuda midagi sõjaväljal või et tema oleks sõjas subjekt, kelle tegevusega seoses võiks midagi muutuda. Tema kannatused on naturalistlikud ja ihulised, kuigi sageli looritatud korduvate kirjavormelite vahtu.

Nagu paljude teiste talupoegadest kirjakerjutajate jaoks, pole nõudnud ka selle kirjavahetuse konventsioonid diskreetsust, mis moodsatele kirjakerjutajatele on vajalik, et kaitsta kahe kirjavahetaja intiimseid saladusi. Pigem lausa vastupidi, kirjakerjutamise üheks eesmärgiks ongi olnud hoida peresidemeid (ka majanduslikke) ning kindlustada sel virtuaalselgi moel oma kuulumine turvalisse pere võrgustikku. Kuigi pole säilinud ühtki vastukirja, räägivad Jakob Ploomi kirjad ka tema naise Adeliine lugu, kes jäi kahe väikse lapsega võõrale maale ja pidi samuti ellu jääma ning hakkama saama. Vaatamata sellele, et Jakobi sõjakirjad pole kaugeltki armastuskirjad, lasevad need siiski piiluda selle paari suhte dünaamikasse, mida sõda jäädavalt muutis. Pööningult leitud võidunud ja tuhmunud kirjad annavad Jakobile ja Adeliinele hääled. Kuigi Jakobi kirjadest ei leia ühtki suurt sõjaajaloolist fakti, räägivad sellised vanamoelisi epistolaarseid praktikaid elus pidavad vähekooolitatud talupoegade kirjad siiski oma lugu. Ühelt poolt võib sellistest kirjadest kuulda miljonite Esimeses maailmasõjas hukkunute ja nende perekondade lugu, näha mismoodi paistis Suur sõda rohujuuretasandilt. Teisalt

on Jakobi ja temasarnaste sõdurite kirjad ka dokumendid sellest, kuidas talupojad jõudsid sõja poolt peale sunnitud vajadusest tingituna suulisest maailmast kirjakultuuri.

Kirjandus

- Eglit, Liisi 2012. Sõja- ja kodurinde suhted I maailmasõjas osalenud eesti sõdurite kirjades ja mälestustes. – Sõjaväe ja tsiviilelanike suhted. (Eesti sõjaajaloo aastaraamat, 2 [8]). Peatoim Toomas Hiio. Tallinn–Viimsi: Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum, Tallinna Ülikooli Kirjastus, 57–88.
- Esse, Liisi 2014. Kuidas mõjutas Vene armee rahvuslik taustsüsteem eesti sõdurite sõjakogemust ja rahvusluse arengut Esimeses maailmasõjas? – Esimene maailmasõda ja Eesti. Koost Tõnu Tannberg. (Eesti Ajalooarhiivi toimetised, 22 [29]). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 132–155.
- Helsti, Hilka 2006. „Rakkaat omaiset”. Heikkilän sisarusten kirjeet ja perhestrategiat 1901–1919 – Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960. Toim Hilka Helsti, Laura Stark, Saara Tuomaala. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 110–168.
- Kalkun, Andreas 2008. Jakob Ploomi kirjad sõjast. Kirjakonventsioonid ja isiklik tragöödia. – Akadeemia 3, 559–588.
- Lõuna-Eesti tegelaste... 1938 = Lõuna-Eesti tegelaste biograafiad. Eluloolisi andmeid Valga-, Võru-, Petseri- ja Lõuna-Tartumaal elavate ja tegutsevate avalikkude tegelaste kohta. Toim Arvo Leetmaa, Jüri Andreller. Pärnu: Kirjastus Sõna.
- Lyons, Martyn 2003. French soldiers and their correspondence: towards a history of writing practices in the First World War. – French History Vol. 17, 1, 79–95.
- Lyons, Martyn 2013. A New History from Below? The Writing Culture of European Peasants, c.1850–c.1920. – White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century. Ed. Anna Kuismin, M. J. Driscoll. (Studia Fennica Litteraria, 7). Helsinki: Finnish Literature Society, 14–29.
- Lyons, Martyn 2014. Writing Culture of Ordinary People in Europe, c.1860–1920. Cambridge–New York: Cambridge University Press.

- Nordlund, Taru 2003. Samuelin päiväkirja – kielellistä variaatiota itseoppineen eteläpohjalaisen sotamiehen päiväkirjassa 1800-luvun lopussa. – Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta. Toim Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola, Johanna Vaattovaara. (Kieli, 15) Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 45–72.
- Nordlund, Taru 2005. Miten ja miksi kansa alkoi kirjoittaa? Suomalaisten talonpoikien kirjeitä 1800-luvun alusta. – Tahdon sanoa. Kirjoituksia kielen ja perinteen voimasta. Toim Sirpa Huttunen, Pirkko Nuolijärvi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 51–79.
- Rahi, Aigi; Jõgisuu Piret 1998. Eesti sõdurite kirjad Esimesest maailmasõjast. – Ajalooline Ajakiri 2 (101), 29–48.
- Rahi, Aigi; Jõgisuu Piret 2000. Eesti sõdurite kirjad Esimesest maailmasõjast II. – Ajalooline Ajakiri 3 (110), 51–67.
- Schikorsky, Isa 1990. Private Schriftlichkeit im 19. Jahrhundert: Untersuchungen zur Geschichte des alltäglichen Sprachverhaltens „kleiner Leute“. (Germanistische Linguistik, 107). Tübingen: Niemeyer.
- Schikorsky, Isa 2000. Briefe aus dem Krieg. Zur Schreibpraxis kleiner Leute im 19. Jahrhundert. – Lesen und Schreiben in Europa 1500–1900. Vergleichenden Perspektiven. Hrsg. Alfred Messerli, Roger Chartier. Basel: Schwabe & Co AG, 151–165.

Käsikirjalised allikad

- Jakob Ploomi 29 kirja 1915. aastast, artikli autori valduses.
- 13.01 (Moskva) Armsad kodu rahwad teadan
- ?01 (Karsun) Armsad kodu rahwad teadan
- ?01 (Karsun) Armsad kodu rahwad kirjudan
- ?01 (Karsun) Armas naine liine ja labsed kirjudan
- 06.02 (Karsun) Kiri karsuni linnast sell 6 Webru
- 12.02 (Karsun) Kiri karsunist. 12 Webr
- 27.02 (Karsun) Kiri karsuni linnast 27 webr
- 05.03 (Karsun) Kiri karsuni linnast 5 Märtsil
- 08.03 (Karsun) Kiri karsuni linnast sell 8 Martsil
- 16.03 (Karsun) Kiri karsuni linnast sell 16 Märtsil
- 19.03 (Karsun) Kiri karsuni linnast

28.03 (Karsun) Kiri korsunit
28.03 (Karsun) Kiri karsuni linast
07.04 (Peelostig) Kiri Peelostogist
ümbrik, Puškinosse jõudnud 13.04
18.04 (Krodna) Kiri Krodna linnast sell. 18 Abr
22.04 (Poola küla) Armsad kodu rahwad kirjudan
ümbrik, Puškinosse jõudnud 27.04, välja saadetud 23.04
26.04 (Poola küla Krasnoebor) Kiri poola küllast sell 26 Abr
09.05 (Suwalski kubermang) Kiri suwalski kuberm. sell 9 Mail
12.05 (Suwalski) Kiri suwalsgist sell 12 Mail
14.05 (Suwalski) Kiri swalsgi kuber. sell 14 Mail
21.05 (Suwalski) Kiri swalsgi kuber. sell 21 Mail
?.05 (sõjaväljalt) Kõig ma wärisas jalgade all
24.05 (sõjaväljalt) Kiri sõja wäljalt sell 24 Mail 1915 aastal
02.06 [kirjas ekslikult juuli] (sõjaväljalt) Kiri sõja wäljalt sell 2 Juulil
12.06 (sõjaväljalt) Kiri sõõja wäljald sell 12 Juunil
15.06 (sõjaväljalt) Kiri sõja wäljald sell 15 Juunil
24.06 (Iwangorod) Kiri Iwangorodast sel 24 Juun
30.06 (sõjaväljalt, Holm) Kiri sõja wäljald sell 30 Juunil
04.07 (sõjaväljalt) Kiri sõja wäljalt sell 4 Juulil

**„I don't know what else to write to you”
Letter formulas and the coverage of family relations
in Jakob Ploom's war letters**

Key words: soldiers' letters, World War I, epistolary practices, undereducated writings, South-Estonian language, Estonian written language

World War I caused an unprecedented outpouring of letters in Europe and led to even poorly educated peasants writing in order to stay in touch with their families. From the correspondence of Jakob Ploom (1882–1915?), who emigrated from Võrumaa to the outskirts of Moscow, where he was mobilized into the army, 29 surviving letters represent an older epistolary tradition. These are not intimate documents but directed at a broader family circle. The letters are short and written in a mixture of the South- and North-Estonian languages. The sentences lack punctuation and are incomplete. From letter to letter the same or very similar phrases and sentences about the same topics occur. In addition to the formulaic introductions, long, very similar farewells, and overviews of Jakob's health, among the most popular sentences are those that represent the difficulties of writing letters. The sentence *„Rohgem ei tiija mina teile kirjuda”* (“I don't know what else to write to you”) or its variants can be found 26 times; these key phrases show Jakob Ploom as a passive soldier, lacking in knowledge and having difficulties expressing himself. Using standard formulas probably helped the inexperienced writer to organize his thoughts in writing, providing a safe and easy way to fill in blanks in the unsafe literary (and real) world. Both the difficulty of expressing himself in writing and the dire situations experienced on the battlefield made self-expression extremely

difficult. Jakob Ploom's *boring, uninformative, and impersonal* literary heritage, rich in formulas, provides an exciting corpus to examine a distinct rhetoric and mentality. These letters provide a grass-roots view of war and show how peasants moved from the oral world to the literary culture due to the necessity created by the war.